

Studijní plán: **Analytický chemik – manažer chemické laboratoře**

Státní závěrečná zkouška sestává z obhajoby bakalářské práce a písemné zkoušky ze tří povinných předmětů (Fyzikální chemie, Analytická chemie, Analytický management) a jednoho povinně volitelného předmětu z výběru: Anorganická chemie, Organická chemie, Biochemie. Příslušné znalosti získá student absolvováním povinných a povinně volitelných předmětů studijního plánu. Okruhy a příklady otázek pro jednotlivé předměty jsou uvedeny níže. Při písemné zkoušce je povolena kalkulačka.

Okruhy otázek – povinné předměty:

Fyzikální chemie

Použití stavové rovnice ideálního plynu a výpočet parciálních tlaků. (Atkins, kap. 1)

První termodynamický zákon. Výpočet práce při výrobě plynu. Entalpie: definice, význam, vztah mezi ΔH a ΔU . Izobarická a izochorická tepelná kapacita. Použití Hessova zákona: kombinování reakčních entalpií. (Atkins, kap. 2)

Druhý termodynamický zákon. Termodynamická definice entropie a výpočet změny entropie pro izotermickou expanzi ideálního plynu. Clausiova nerovnost. Definice Helmholtzovy a Gibbsovy energie a na nich založená kritéria samovolného děje. Výpočet maximální práce a maximální neobjemové práce reakce. Výpočet standardní Gibbsovy energie reakce a posouzení spontánnosti reakce. Fundamentální rovnice chemické termodynamiky. Závislost Gibbsovy energie na tlaku pro ideální plyn. (Atkins, kap. 3)

Chemický potenciál čisté látky. Kritérium fázové rovnováhy. Fázový diagram čisté látky. Fázové pravidlo. Závislost chemického potenciálu na T a p . (Atkins, kap. 4)

Definice chemického potenciálu a fundamentální rovnice chemické termodynamiky pro směsi. Závislost chemického potenciálu ideálního plynu na tlaku. Raoultův zákon a Henryho zákon. Aktivita rozpouštědla: definice, výpočet z parciálního tlaku, aktivitní koeficient. Aktivita rozpuštěné látky. (Atkins, kap. 5)

Reakční Gibbsova energie a podmínka rovnováhy. Příklad obecné reakce: reakční Gibbsova energie v libovolném stádiu reakce, způsob výpočtu standardní reakční Gibbsovy energie, definice reakčního kvocientu. Definice a výpočet rovnovážné konstanty. Le Chatelierův princip: Odezva rovnováh na změny tlaku a teploty. Rozepsání oxidačně-redukční reakce na poloreakce. Výpočet napětí článku a vztah rovnovážného napětí článku k reakční Gibbsově energii. Interpretace řady napětí kovů. Určování rovnovážných konstant ze standardního napětí článku. (Atkins, kap. 6)

Výpočet spektrálních linií vodíkového atomu. Specifikace orbitalů: kvantová čísla, jejich význam a možné hodnoty. Označení slupek a podslupek. Výstavbový princip a Hundovo pravidlo. (Atkins, kap. 9)

Orbitaly sigma a pí. Elektronová struktura homonukleárních biatomických molekul. Řád vazby. Posouzení relativní síly vazby v molekulách a iontech. (Atkins, kap. 10)

Definice a použití pojmu rychlost reakce. Odečtení okamžité rychlosti reakce z grafu časové závislosti koncentrace. Řád reakce. Reakce prvního řádu: rychlostní rovnice v diferenciálním a integrovaném tvaru, poločas reakce a jeho grafické i výpočetní určení. Arrheniova rovnice a vztah aktivační energie k závislosti reakční rychlosti na teplotě. (Atkins, kap. 21)

Analytická chemie

Rozklady vzorků na mokré cestě, rozklady vzorků na suché cestě. Principy kvalitativní chemické analýzy.

Gravimetrie. Teorie vzniku sraženin, pochody na sraženinách, vážení, zpracování sraženin, gravimetrické postupy.

Titrační metody. Popis rovnováh. Protolytické, komplexotvorné a srážecí rovnováhy. Redoxní rovnováhy, standardní a formální potenciál. Výklad titračních křivek, titrační roztoky a primární standardy, indikace ekvivalenčního bodu. Acidobazické titrace, acidobazické tlumivé roztoky. Komplexometrické titrace, chelatometrie. Srážecí titrace. Redoxní titrace.

Elektroanalytické metody. Potenciometrické metody. Indikační a referenční elektrody, iontově selektivní elektrody, skleněná elektroda. Měření pH. Potenciometrická indikace průběhu titrací a ekvivalenčního bodu, Granova linearizace titračních křivek. Konduktometrické metody. Elektrogravimetrie, coulometrie. Polarizační křivky, vylučovací proud, Faradayovy zákony. Coulometrie při konstantním potenciálu a při konstantním proudu. Voltmetrie, polarografie. Polarografická analýza.

Optické analytické metody. Elektromagnetické záření, Bouguer-Lambert-Beerův zákon, příčiny absorpce a emise záření. Molekulová absorpční spektroskopie (UV, VIS, IR), atomová absorpční a emisní spektroskopie, luminiscenční metody. Refraktometrie, polarimetrie. Hmotnostní spektrometrie.

Separální metody. Kapalinová extrakce. Analytické využití ionexů. Chromatografie na tenké vrstvě sorbentu. Plynová chromatografie a HLPC (vysokoúčinná kapalinová chromatografie) – instrumentace, kvalitativní a kvantitativní charakteristiky, použití. Elektromigrační metody, zónová elektroforéza, izotachoforéza.

Hodnocení výsledků analýz. Analytický signál, standardizace, kalibrační křivka. Parametry analytické metody. Chyby a jejich vztah k parametrům analytických metod. Statistické vyhodnocování analytických výsledků.

Analytický management

Zajištění a kontrola kvality analytických výsledků (Quality assurance/quality control). Analytické metrologie a legislativa.

Základní pojmy analytické metrologie signálu a výsledku. Odhady a praktické použití metrologických charakteristik při uvádění analytických výsledků. Metrologické vlastnosti analytické metody a analytického systému, vývoj analytické metody, referenční materiály. Metoda plánování pokusů a základní principy optimalizace. Řízení kvality a akreditace laboratoře, validace.

Zákonem nebo nařízením oficiální agentury stanovená metoda (USEPA, European directive); referenční a normovaná metoda (ISO, CEN, DIN ...); modifikovaná metoda; rychlá metoda (screening); rutinní metoda; automatizovaná metoda.

Evaluace laboratoře; správná laboratorní praxe; systém akreditování; řada ISO 9000; akreditace výrobců CRM a RM; certifikace analytického chemika.

Okruhy otázek – volitelné předměty:

Anorganická chemie

Klasifikace prvků, prvky přechodné a nepřechodné, periodický systém a periodičita chemických vlastností. Horizontální a vertikální trendy. Elektronegativita, ionizační potenciál, iontové a kovalentní poloměry, teploty tání a varu. Ušlechtilé a neušlechtilé kovy. Krystalová struktura kovů a základních iontových sloučenin (NaCl, CsCl, ZnS, CaF₂). Daltonidy a berthollidy, intersticiální sloučeniny. Systematické názvosloví anorganických sloučenin. Model VSEPR a tvary molekul.

Vodík, jeho izotopy, binární sloučeniny vodíku.

Alkalické kovy a jejich sloučeniny. Výroba hydroxidu sodného a sody. Organolithné sloučeniny.

Beryllium, hořčík a kovy alkalických zemin. Grignardova činidla. Podstata krasových jevů, tvrdost vody.

Bor, borany a elektronově deficitní vazba. Halogenidy boru. Oxid boritý a kyselina boritá.

Hliník, jeho halogenidy a oxo/hydroxo-sloučeniny. Bayerův proces a Heroultova-Halova elektrolytická výroba hliníku. Amfoterní vlastnosti hliníku a jeho sloučenin.

Uhlík a jeho allotropy. Anorganické sloučeniny uhlíku, freony, teflon. Organokovové sloučeniny. Karbonyly a jejich vazebné poměry.

Křemík a jeho anorganické sloučeniny, křemičitany a hlinítokřemičitany a jejich struktura, skla, (poly)siloxany.

Dusík a jeho anorganické sloučeniny. Výroba amoniaku a kyseliny dusičné.

Fosfor, jeho allotropy a anorganické sloučeniny, výroba kyseliny fosforečné, fosfazený. Organofosfáty.

Kyslík, typy, struktura a acidobazické vlastnosti oxidů, voda, peroxid vodíku.

Síra a její anorganické sloučeniny. Výroba kyseliny sírové.

Halogeny, halogenovodíky a halogenidy, fluoridy kyslíku, oxidy ostatních halogenů, oxokyseliny a jejich soli.

Vzácné plyny, sloučeniny xenonu.

Těžší nepřechodné prvky 13.–16. skupiny: výskyt, výroba, využití (polovodiče, nízkotající slitiny, olověné akumulátory), nejběžnější halogenidy a oxosloučeniny. Inertní elektronový pár.

Přechodné prvky: základní metody výroby a čištění – výroba oceli, Krollův proces, van Arkelova-de Boerova metoda, karbonylový (Mondův) proces, aluminotermie. Využití kovů, jejich slitin a sloučenin (stavební a konstrukční materiály, elektrotechnika, katalyzátory, lékařství). Důležité halogenidy a oxosloučeniny prvků 4. periody (Sc-Zn).

Koordinační chemie, základní pojmy, vazba v koordinačních sloučeninách, tvary koordinačních polyedrů, typy ligandů, tvrdé a měkké Lewisovy kyseliny a zásady, stabilita komplexů, izomerie v koordinačních sloučeninách. Názvosloví koordinačních sloučenin. Ligandové pole v oktaedrických komplexech – vysokospinové a nízkospinové komplexy, spektrochemická řada. Důležité koordinační sloučeniny (karbonylové komplexy, ferrocen, *cis*-platina, metaloporfyriny).

Lanthanoidy a aktinoidy, uran a jeho sloučeniny.

Organická chemie

Principy tvorby systematických názvů organických sloučenin.

Vazebné poměry a hybridizace. Konjugace. Odvozování rezonančních (mezomerních) vzorců a jejich interpretace. Indukční a mezomerní efekt.

Kyselost a bazicita organických látek. Faktory ovlivňující tyto vlastnosti. Hodnoty pK_a a pK_b důležitých funkčních skupin.

Konformace alkanů, cykloalkanů a jejich derivátů. Metody zobrazování trojrozměrného uspořádání molekul. Chiralita, vlastnosti a dělení enantiomerů. Typy izomerů. Popis (absolutní) konfigurace stereogenního centra.

Alkany a cykloalkany. Radikálové reakce jako typická reakce alkanů a jejich mechanismus.

Alkeny a alkyny. Adiční reakce, mechanismus a stereochemie adičních reakcí. Konjugované polyeny, vlastnosti a reakce (1,2- a 1,4-adice, pericyklické reakce). Kyselost terminálních alkynů a její využití.

Aromaticita. Benzoidní a nebenzoidní aromáty. Vlastnosti aromatických sloučenin, mechanismus elektrofilní a nukleofilní aromatické substituce. Vliv substituentů na rychlost a selektivitu S_EAr . Oxidace arenů a jejich alkylovaných derivátů.

Halogenderiváty. Metody přípravy a reaktivita (mechanismy S_N1 , S_N2 , E1, E2).

Alkoholy a fenoly. Příprava a reaktivita alkoholů. Metody oxidace alkoholů. Příprava etherů. Příprava epoxidů a jejich reakce s nukleofily.

Aminy. Příprava a reakce aminů a nitrosloúčenin. Diazoniové soli a jejich využití.

Organokovové sloučeniny, metody přípravy a reakce s kyselinami a elektrofilny.

Karboonylové sloučeniny. Charakterizace karbonylu, nukleofilní adice, mechanismy reakce s kyslíkatými, dusíkatými a uhlíkatými nukleofily. Aldolové reakce. Oxidace a redukce aldehydů a ketonů. Reakce enolizovatelných karboonylových sloučenin s elektrofilny. Michaelova adice.

Karboxylové kyseliny, jejich struktura a chemické vlastnosti. Funkční deriváty karboxylových kyselin (estery, halogenidy, anhydridy, amidy), jejich příprava, vlastnosti, reaktivita a využití v organické syntéze. Nukleofilní acylová substituce. Reakce funkčních derivátů s organokovy a komplexními hydridovými aniony. Nitrily.

Heterocyklické sloučeniny. Elektronová struktura a vliv na chemické vlastnosti, srovnání jejich chemických vlastností.

Biochemie

Aminokyseliny, jejich vzorce, acidobazické rovnováhy, izoelektrický bod.

Peptidy, peptidová vazba, primární, sekundární, terciární, kvarterní struktura. Metody stanovení primární a sekundární struktury, souvislost mezi primární a sekundární strukturou, vazby stabilizující sekundární strukturu.

Metody dělení a izolace bílkovin. Chování bílkovin v roztoku (srážení, ionexová a afinitní chromatografie, gelová filtrace, elektroforéza v SDS, izoelektrická fokusace a 2D elektroforéza).

Biochemie hemoglobinu. Přenos kyslíku a jeho regulace.

Sacharidy. Pentosy, hexosy, aldosy, ketosy. Glykosidy, glykosidová vazba a její vlastnosti, disacharidy, homopolysacharidy (škrob, celulóza, glykogen, chitin), heteropolysacharidy, proteoglykany.

Lipidy, mastné kyseliny, glycerofosfolipidy, plasmalogeny, sfingolipidy, steroidy, lipoproteiny.

Nukleové kyseliny. Báze, DNA, RNA, typy šroubovice DNA, superhelikální struktura, vazby stabilizují sekundární strukturu DNA. Replikace, transkripce, translace. Základy genových manipulací. Sekvence nukleových kyselin.

Termodynamika enzymových reakcí. Makroergické vazby. Reakční kinetika, enzymy jako biokatalyzátory. Aktivní místo, katalytické místo, kofaktory, koenzymy a prostetické skupiny, mechanismus působení serinových proteináz. Rovnice Michaelise-Mentenové, metody stanovení K_m a V_L , číslo přeměny, aktivita enzymu, konstanta specifity. Inhibice enzymové reakce, dvousubstrátové reakce, Regulace enzymové aktivity: vliv pH, zymogeny, kovalentní modifikace (fosforylace, adenylace, disulfidy).

Glykolýza, její jednotlivé kroky, energetická bilance. Substrátová fosforylace. Glukoneogeneze. Krebsův cyklus, Pentosafosfátová dráha. Oxidace mastných kyselin, syntéza mastných kyselin, acetogeneze. Odbourávání aminokyselin. rozdělení a význam proteáz. Vylučování dusíku, močovinový cyklus. Respirační řetězec, jeho komponenty. Oxidační fosforylace, Membránový transport, Fotosyntéza, lokalizace a komponenty, světelná fáze, Calvinův cyklus.

Mechanismus svalového stahu, biochemie vidění, přenos nervového vzruchu.

Imunochemie. Protilátky a antigeny. Buněčná imunita. Imunoanalytické postupy, ELISA.

Hormony. Mechanismu funkce některých hormonů (adrealin, glukagon, prostaglandiny, steroidní hormony, thyroxin, inzulin, rostlinné hormony). Základy buněčné signalizace, druhý posel. Struktura a funkce G-proteinů. Xenobiochemie, cytochrom P450.

Literatura:

- Housecroft C. E., Sharpe A. *Anorganická chemie*, 1. vyd., VŠCHT Praha, 2014.
- Klikorka J., Hájek B., Votinský J. *Obecná a anorganická chemie*, 2. vyd., SNTL Praha, 1989.
- Atkins, P., de Paula J. *Fyzikální chemie*. 1. vyd., VŠCHT Praha, 2013.
- Toužín J. *Stručný přehled chemie prvků*, MU Brno, 2001.
- McMurry J. *Organická chemie*, překlad 8. vyd., VŠCHT Praha, 2015.
- Svoboda J. *Organická chemie I*. 1. vyd., VŠCHT Praha, 2005.
- Sommer L. *Základy analytické chemie I*, VUTium Brno, 1998.
- Sommer L. a kol. *Základy analytické chemie II*, VUTium Brno, 2000.
- Skoog Douglas A., West Donald M., Holler F. James a Crouch Stanley R. *Analytická chemie*. 1. vyd., VŠCHT Praha, 2019.
- Zýka J. *Analytická příručka. Díl I*, 4. upr. vyd., SNTL Praha, 1988.
- Zýka J. *Analytická příručka. Díl II*, 4. upr. vyd., SNTL Praha, 1988.
- Vodrážka Z. *Biochemie*, 2. vyd., Academia Praha, 2007.
- Voet D., Voet J. G. *Biochemie*, 1. vyd., Victoria Publishing Praha, 1995.

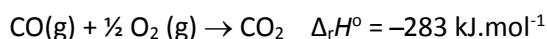
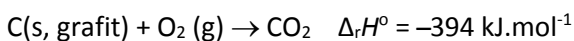
Příklady testových otázek:

Fyzikální chemie (uzavřené otázky s jednou nebo více správnými odpověďmi)

1) Samovolný děj v uzavřeném systému je vždy spojen s

- a) růstem entropie systému
- b) poklesem Gibbsovy energie systému
- c) poklesem entropie systému
- d) růstem celkové entropie systému a okolí

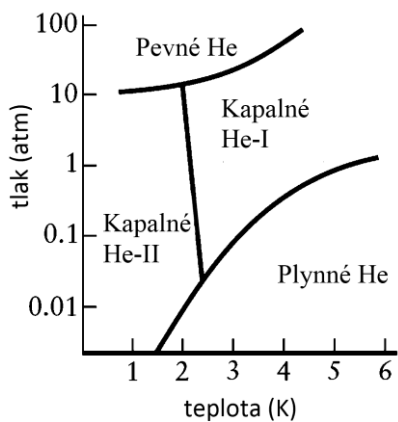
2) Jsou dány standardní entalpie pro následující reakce:



Standardní reakční entalpie pro reakci grafitu s kyslíkem za vzniku 1 molu CO je potom

- a) -677 kJ mol^{-1}
- b) -111 kJ mol^{-1}
- c) $+111 \text{ kJ mol}^{-1}$
- d) $+677 \text{ kJ mol}^{-1}$

3) Vyberte všechna tvrzení, která souhlasí s fázovým diagramem na obrázku:



- a) Bod varu He-I je při tlaku 1 atm vyšší než 3 K.
- b) Pevné helium za grafem popsaných podmínek nemůže sublimovat.
- c) Při tlaku 1 atm může He existovat jako plyn, kapalina i pevná látka.
- d) Při zvýšení tlaku bod tání He klesá.

Analytická chemie (uzavřené otázky s jednou nebo více správnými odpověďmi)

1) Gravimetrie patří mezi metody:

- a) kvalitativní
- b) kvantitativní
- c) absolutní
- d) destruktivní

2) Absorbance roztoku absorbující látky je 0,5. Transmittance (ve stejné kyvetě při stejné vlnové délce) roztoku této látky o dvojnásobné látkové koncentraci je:

- a) 20 %
- b) 10 %
- c) 1 %
- d) 50 %

3) Náhodnou chybu analytického výsledku lze popsat

- a) směrodatnou odchylkou
- b) hodnotou slepého vzorku
- c) mediánem
- d) Gibbsovou funkcí

Analytický management (uzavřené otázky s jednou nebo více správnými odpověďmi)

1) Prohlášení o shodě (CE)

- a) vydává Český institut pro akreditaci
- b) je písemné ujištění výrobcem nebo dovozcem o tom, že výrobek splňuje požadavky technických předpisů platných v ČR a že při posouzení shody byl dodržen stanovený postup
- c) je certifikát, který získává laboratoř po úspěšném absolvování externího hodnocení kvality
- d) vydává Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví

2) Pro srovnání rozptylů dvou souborů slouží

- a) F-test
- b) t-test
- c) analýza rozptylu
- d) Grubbsův test

3) Regulační diagramy se používají

- a) k vnitřnímu řízení kvality
- b) jako postup na provedení analýzy
- c) k odhalení nežádoucích změn v procesu analýzy
- d) k porovnání laboratoří v programech zkoušení způsobilosti

Anorganická chemie (uzavřené otázky s jednou nebo více správnými odpověďmi)

1) O izotopech vodíku platí:

- a) Protium je β -zářič.
- b) Protium je α -zářič.
- c) Deuterium podléhá přirozené radioaktivní přeměně.
- d) Teplota varu roste od H_2 k T_2 .

2) Při rozpouštění elementárního chloru v roztoku NaOH vzniká:

- a) NaClO
- b) Na
- c) NaClO₄
- d) O₂
- e) H₂

3) Valenční elektronová konfigurace atomu kobaltu je $3d^74s^2$. Označte platná tvrzení o nízkospinovém komplexu $Na[Co(H_2O)_2(CN)_4]$.

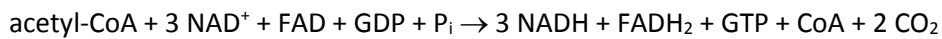
- a) komplex je diamagnetický
- b) centrální atom má elektronovou konfiguraci $3d^44s^2$
- c) komplex je opticky aktivní
- d) centrální atom má oxidační stav +I

Biochemie (uzavřené otázky s jednou nebo více správnými odpověďmi)

1) Xanthinoxidáza

- a) obsahuje v aktivním místě atom selenu (Se^{III})
- b) oxiduje xanthin na kyselinu močovou
- c) převádí hypoxanthin na xanthin
- d) při svém působení spotřebovává peroxid vodíku

2) Uvedená sumární rovnice reprezentuje:



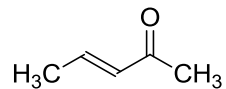
- a) záchyt oxidu uhličitého v Calvinově cyklu u C_4 rostlin
- b) jeden průběh Krebsova cyklu
- c) odbourávání ketolátek při nedostatku glukózy
- d) beta-oxidaci mastných kyselin v cytosolu

3) Myosin ve svalech při interakci s aktinem

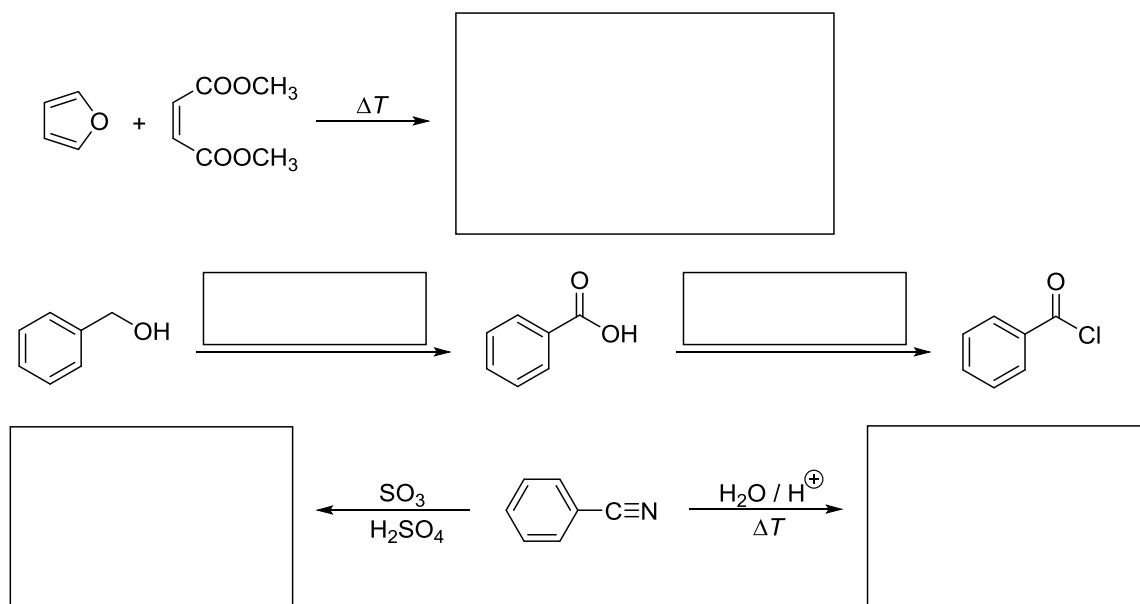
- a) hydrolyzuje vápenaté ionty
- b) štěpí ATP – funguje tedy jako ATPáza
- c) váže ATP, které v lyázové reakci převádí na AMP a difosfát
- d) je v anaerobním stavu inhibován vápenatými a hořečnatými ionty

Organická chemie (otevřené otázky)

1) V následující molekule označte atom(y), které budou přednostně napadány nukleofilem.



2) Do následujících reakčních schémat doplňte příslušné reaktanty, činidla nebo hlavní produkty reakcí včetně správné konfigurace.



3) Napište podrobný mechanismus a konečné produkty hydrolýzy ethyl-acetátu v bazickém prostředí.